

УДК 334.722:061.66:339.9(477)+(ЄС)

**Т. Васильців,
Г. Бабій**

СУСПІЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ КОНСАЛТИНГОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Здійснено теоретичне узагальнення поняття консалтингу, обґрунтовано його значення та роль у забезпеченні вищого рівня адаптованості суб'єктів підприємництва до функціонування і життєздатності в умовах європейської інтеграції України, проведено типологізацію суспільно-психологічних чинників сприяння розвитку консалтингового забезпечення суб'єктів підприємництва.

Ключові слова: консалтинговий ринок, соціально-психологічні чинники, системні перешкоди, інституційно-психологічні параметри, історико-етнічні чинники.

Життєздатність та конкурентоспроможність суб'єктів підприємництва в сучасній ринковій системі істотно визначається їх інформаційно-методичним забезпеченням та ефективністю стратегічного планування фінансово-господарської діяльності. В умовах посилення конкуренції та насичення внутрішніх ринків, якими супроводжується процес європейської інтеграції України, зростає важливість інформаційних знань як фактора виробництва. Відтак, суб'єкти підприємництва потребують належного консалтингового забезпечення задля розширення власного ринкового простору, реструктуризації діяльності відповідно до факторних конкурентних переваг. Це вимагає поглиблення теоретичних і практичних доробок щодо усвідомлення чинників впливу, а також розробки стимулюючих засобів, спрямованих на удосконалення консалтингового забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності України.

Проблеми формування і розвитку сектора консалтингових послуг, зокрема для суб'єктів підприємницької діяльності, висвітлені у працях Л. Грейнера, В. Іноземцева, Р. Метцгера, Дж. Несбіта, А. Тоффлера, О. Трофімової та інших. Проте особливості сучасного етапу європейської інтеграції України потребують удосконалення теоретико-прикладного базису консалтингового забезпечення підприємницької діяльності. Попри вагомий доробок вказаних вчених, існує об'єктивна необхідність удосконалення теоретичних основ консалтингового забезпечення бізнесу, зокрема в частині виявлення його суспільно-психологічного впливу на адаптацію вітчизняного підприємництва до особливостей функціонування ринків країн Європейського Союзу.

Мета статті – виявити домінантні суспільно-психологічні чинники розвитку консалтингового забезпечення підприємницької діяльності в умовах європейської інтеграції України.

В економічній літературі консалтинг, як правило, ототожнюють із інтелектуальною діяльністю. На думку Г. Естігнеєвої, консалтинг є видом інтелектуальної діяльності, головне завдання якого полягає у наданні професійної допомоги керівникам підприємств у вигляді порад і рекомендацій, спрямованих на вирішення основних завдань, коли безпосередній консультант не відповідає за реалізацію своїх рекомендацій [1].

На переконання В. Іноземцева, інформація і знання різняться. Інформація може бути доступною великій кількості осіб, а її засвоєння не передбачає відчуження. Передача ж знань завжди супроводжується зміною їх якостей, адже вони не існують в об'єктивній формі й доступні в своєму аутентичному вигляді лише їх творцю. На відміну від інформації, лише знання володіють здатністю до "самопримноження". Тому інформація, як і будь-який виробничий ресурс, може бути і є об'єктом власності, а знання є об'єктом володіння, тобто приналежності певному суб'єкту. Консалтингові послуги приносять в клієнтську організацію скоріше знання, а не лише інформацію, що є якісною відмінністю консалтингової діяльності від інших видів послуг [2].

Відомий науковець Ф. Стіле стверджував, що послуги консультування є процесом надання будь-якої допомоги відносно змісту, процесу чи структури завдання або серії завдань, при якій консультант безпосередньо не відповідає за виконання завдання, але допомагає тим, хто відповідальний за це [3]. Позитивно, що науковець вбачає окремі, певною мірою, відмінні риси сутнісного поняття консалтингу від його традиційних тлумачень. Йдеться про різноманітність форм допомоги (тобто це може бути інформаційна послуга, узагальнений проект рекомендацій у системі управління, моделювання розвитку ситуації, інші нетипові форми співпраці) та про зміщення акценту з вирішення проблеми до надання допомоги з її вирішення.

На думку Л. Грейнера та Р. Метцгера, управління консультуванням – це консультативна служба, що працює за контрактом та надає послуги іншим суб'єктам за допомогою спеціально підготовлених і кваліфікованих осіб, які допомагають організації-замовнику виявити управлінські проблеми, проаналізувати їх, дають рекомендації з вирішення цих проблем та сприяють (за необхідності) виконанню рішень [4].

Не наповнюючи новим змістом, власні трактування суті поняття консалтингу надають й визнані міжнародні економічні організації, зокрема такі, як Європейська федерація асоціацій консультантів з економіки та управління, Американська асоціація консультантів з економіки та управління, Інститут менеджмент-консультантів – "консалтинг полягає в наданні незалежних порад та допомоги з питань управління включно з визначенням та оцінкою проблем або можливостей, рекомендацією відповідних заходів і допомогою в їх реалізації" [5].

Закономірно, що для консалтингу як виду економічної діяльності притаманні характеристики підприємницької діяльності. Цей аспект виділяє А. Посадській, стверджуючи, що консалтинг є підприємницькою діяльністю, яка здійснюється професійними консультантами й спрямована на обслуговування потреб економіки й управління в консультаціях та інших видах професійних послуг [6]. Майже аналогічно Н. Верба і Н. Решетняк визначають управлінське консультування як вид консалтингової діяльності, що спрямований на надання допомоги у вирішенні управлінських проблем [7].

Разом з тим, в науковій літературі трапляються пропозиції більш широко розглядати консалтинг, наприклад, у таких трьох ракурсах: 1) управлінський консалтинг як індустрія, тобто сукупність компаній, які надають послуги з консультування менеджменту організацій; 2) управлінський консалтинг як комплексна послуга або сукупність послуг із діагностики та вирішення проблем організації; 3) управлінське консультування як діяльність професійних консультантів, доцільно володіють певними знаннями й навиками. Вважаємо, що з цим уточненням варто погодитися, проте в системі зовнішньоекономічної діяльності його доцільно розглядати як індустрію та як сукупність управлінських послуг.

Втім, зазначимо, що послуги управлінського консультування відіграють важливе значення в системі розвитку підприємництва, адже дають змогу, з одного боку, істотно підвищити рівень інтелектуальної діяльності суб'єктів підприємництва (а відтак, і їх конкурентоспроможності), результатом чого є сформована сукупність рекомендацій з вирішення завдань у межах проблеми, що консультується, та дає змогу суб'єктам підприємництва приймати оптимальні рішення з управління і функціонування, реалізація яких забезпечує вирішення завдань гострих поточних проблем в межах консультування. З іншого боку, доцільно стверджувати, що консалтингові послуги потрібно розглядати у двох аспектах: 1) як послугу, яка надається в межах комерційних операцій; 2) як важливий елемент у сукупності заходів із управління процесом розвитку підприємництва.

Сукупність завдань консалтингового забезпечення підприємницької діяльності є значно ширшою порівняно з традиційним консультуванням суб'єктів із питань управління окремими аспектами комерційної господарської діяльності, оскільки стосується обсягів та частки наданих консалтингових послуг у межах підприємницької діяльності, а також надання суб'єктам економіки, зокрема й органам державного управління всіх рівнів, підприємницьким та громадським об'єднанням, окремим суб'єктам господарської діяльності, суспільним групам і окремим особам, повного комплексу консультаційних послуг як економічного, так і іншого спрямування (інформаційного, наукового, соціологічного, культурного, ментального, з питань інфраструктури, працевлаштування, інституційного). Це слугує істотним доповненням методичного забезпечення місця та ролі консалтингу в системі підприємницької діяльності.

Окремим аспектом проблеми, яка аналізується, є й те, що сфера управлінського консультування досить своєрідна і відрізняється від інших видів послуг. Передусім відмінності визначаються його продуктом (який продають і розповсюджують консультанти) – управлінським знанням. Мається на увазі те, що послуги, які надаються консалтинговими компаніями, є завжди індивідуальними, тому потенційному клієнтові важко наперед оцінити їх якість. Це можливо лише після закінчення консалтингового проекту.

По-друге, непростим завданням є оцінка ефективності консалтингової послуги, адже консалтингова інтервенція є лише однією з детермінант успішного функціонування клієнтської організації, тому точно визначити наскільки консалтинговий проект був успішним й покращив стан справ суб'єкта господарювання, якого консультували, є досить проблемним. Тому формат оцінювання ефективності консалтингової послуги може бути не лише в раціональній а й чуттєвій площині.

Іншим аспектом аналізованої проблеми є те, що на сьогодні до послуг управлінського консультування звертається вкрай мала частка вітчизняних підприємств. Це обумовлено великою кількістю причин, серед яких – висока вартість послуг, недовіра до консультантів, бажання зберегти комерційну таємницю, відсутність належної інформації про асортимент і необхідність отримання послуг консалтингу, їх доступність та ін. Втім, висновок тут в іншому. Чітке усвідомлення домінуючих чинників впливу на попит вітчизняних суб'єктів підприємництва на послуги консалтингу дає змогу сформувати, а в подальшому й реалізувати органами влади сукупність дієвих заходів, спрямованих на розвиток консалтингового забезпечення суб'єктів підприємництва. І це важливо, адже є прямим чинником посилення конкурентоспроможності національної економіки.

Саме тому для вироблення ефективних та адекватних рішень на різних рівнях ієрархії управління, спрямованих на усунення перешкод розвитку консалтингу в Україні, необхідно усвідомлювати всю сукупність чинників негативного впливу на їх поширення в умовах європейської інтеграції України. Пріоритетного значення при цьому набуває виявлення суспільно-психологічних чинників, які, на нашу думку, відіграють вирішальний вплив при налагодженні ефективної взаємодії учасників підприємницького середовища з консалтинговими компаніями. Ці чинники можна поділити на такі основні групи: суспільно-економічні, інституційно-психологічні, адміністративно-управлінські, історико-етнічні та індивідуально-психологічні (рис. 1).

Рис. 1. Суспільно-психологічні чинники впливу на розвиток консалтингового забезпечення підприємницької діяльності

Серед переліку суспільно-економічних факторів найбільш суттєво перешкоджають активізації розвитку сфери консалтингового забезпечення підприємницької діяльності, зокрема на посткризовому етапі розвитку вітчизняної та європейської економіки, брак фінансових ресурсів, які суб'єкти цієї діяльності могли б скерувати на придбання послуг, а також високий рівень конкуренції, враховуючи тіньову та неофіційну. Йдеться про те, що вітчизняні суб'єкти при здійсненні комерційної господарської діяльності отримують пропозиції консалтингового забезпечення від провідних європейських консалтингових організацій, вартість послуг яких часто не є вищою за вартість вітчизняних аналогів, а репутація – значно вищою, що знижує конкурентоспроможність вітчизняних консалтингових послуг; по-друге, послуги незареєстрованих консультантів є дешевшими через те, що з них не сплачуються податкові та соціальні платежі, а це перешкоджає діяльності офіційно зареєстрованих консалтингових організацій.

Істотним негативним економічним фактором є й фіскальне спрямування вітчизняної системи оподаткування. Йдеться про те, що консалтингова діяльність не передбачає значних матеріальних витрат. Більша частина доданої вартості у цій сфері

створюється за рахунок нематеріального ресурсу – знань. Відповідно, валові витрати (які зменшують базу оподаткування податку на додану вартість та податку на прибуток) організації, що надає консалтингові послуги, є невеликими, а отже, істотно більшими є податкові платежі. Загальновідомо, що їх рівень в Україні є високим, а це вимиває значні фінансові ресурси, що могли б бути спрямовані на розвиток консалтингового бізнесу.

Перешкодою розвитку сфери консалтингу в підприємницькій діяльності українських компаній, яка теж має суспільно-економічне спрямування, є недостатність обсягів державного замовлення у сфері консультування, що зумовлено відсутністю розуміння вагомої ролі консалтингу в нарощуванні ефективності функціонування підприємств і організацій (включаючи органи державного управління та місцевого самоврядування), а також поглиблення європейської інтеграції України. Адже держава також здійснює господарську діяльність, виступаючи, водночас, і суб'єктом її регулювання, а відтак – потребує допомоги у розробці ефективних управлінських рішень. Проте, з огляду на недостатність фінансових ресурсів, характерну для сучасного етапу розвитку економіки, органи державної влади та місцевого самоврядування України виявляються не готовими використовувати адекватне консалтингове забезпечення власної діяльності, тим більше, не усвідомлюючи усієї його значимості. Це не дозволяє запроваджувати дієві механізми розвитку консалтингу та зміцнювати його конкурентні позиції як виду економічної діяльності на вітчизняному ринку послуг.

Щодо інституційно-психологічних чинників, то доцільно зауважити, що рівень цього складника консалтингового забезпечення розвитку підприємницької діяльності в умовах європейської інтеграції України також залишається недостатнім. Це проявляється як у прогалинах законодавства щодо мотиваційних механізмів розвитку сфери консалтингу, створення і розвитку його інфраструктури, окремих спеціалізованих інституцій (наприклад, експертних чи організацій з оцінки послуг консультантів) разом із державними, так і в їх недостатній кількості. Як іншу перешкоду розвитку консалтингу (яка певною мірою зумовлена дією попереднього чинника), можна визначити малу компетенцію та, як наслідок, низьку ефективність діяльності асоціативних консалтингових структур, що не здатні належним чином протидіяти тіньовому сектору, тиску з боку іноземних конкурентів, ініціювати та лобювати зміни до законодавства, які необхідні для подальшого сталого і системного розвитку сфери консалтингу тощо.

Недоліками інституційно-психологічного забезпечення розвитку консалтингу в системі вітчизняного підприємництва є й недостатність розвитку інноваційних та кластерних зв'язків суб'єктів підприємництва та їх партнерів. Саме при створенні та розвитку цих більш конкурентоспроможних інтеграційних об'єднань актуалізується потреба в консалтинговому забезпеченні управління ними.

Значною перепоною на шляху розвитку консалтингового забезпечення вітчизняної економіки в умовах європейської інтеграції є група адміністративно-управлінських чинників. Йдеться про суб'єктивні прорахунки та організаційні прогалини як макро-, так і мікроекономічного управління – контролю за ринком з боку держави та незалежних експертних організацій, відсутність довготермінової програми розвитку консалтингу, наявність практики недостатньої кваліфікації консультантів тощо.

Зауважимо, що підприємницьке середовище в країнах, які перебувають у процесі європейської інтеграції, характеризується власними особливостями. Так, керівники підприємств, які мають стереотипи роботи, закладені ще за часів планової економіки, не звикли орієнтуватися на європейські стандарти роботи, зокрема закладати в бюджет

кошти на консультаційні послуги. Вони, натомість, прагнуть все виконати власними силами. Існують також своєрідні, відмінні від прийнятих у державах Європейського Союзу особливості управлінського стилю та ділової етики, що призводять до браку організаційної культури або супроводжуються використанням приватних неофіційних (без реєстрації угоди на консультаційні послуги) консультантів. Все це також перешкоджає розвитку вітчизняного ринку консалтингу і потребує відповідних заходів, спрямованих на виправлення ситуації з метою поглиблення європейської інтеграції України.

До історико-етнічних чинників гальмування розвитку консалтингової діяльності в Україні наоєдять існуючі традиції (протягом соціалістичного та постсоціалістичного періодів розвитку Української держави фактично було втрачено практику ринкової роботи із незалежними зовнішніми експертами, включаючи будь-яких об'єктивних консультантів), стереотипи (упродовж десятиліть український підприємець перебував в умовах тиску з боку правлячої, зазвичай окупаційної, еліти, що змушувало його приховувати значну частину інформації про власний бізнес та не допускати до власних справ будь-яких зовнішніх структур), а також менталітет (відомими рисами українського характеру, які відображені у прислів'ях: "моя хата з краю...", "менше знаєш – краще спиш", є індивідуалізм, самодостатність, скритність тощо, які істотно обмежують розвиток активної співпраці з консультантами). Також негативний імідж, який формується в засобах масової інформації про те, що консалтинговий ринок – це один із способів відмивання ресурсів в узаконений спосіб. Це викликає певну пересторогу як у замовників, так і виконавців, надавачів консалтингових послуг.

Потрібно також зазначити, що існує ціле коло індивідуально-психологічних (суб'єктивних) перешкод розвитку консалтингу в підприємницькому середовищі України, які обумовлені недостатньою розвиненістю ринку консалтингових послуг України, побоюваннями розкривати власну комерційну таємницю, страхом посилення залежності від конкурентів, відсутності широкоусвідомлюваної потреби у постійній роботі з консультантами при плануванні та реалізації комерційної господарської діяльності, що проявляється у недостатності навиків із просування послуг на ринки європейських держав, браку заходів із популяризації консалтингових послуг і тощо.

Висновок

На сучасному етапі європейської інтеграції України розпочинається нова фаза розвитку консалтингового забезпечення вітчизняного підприємництва, для якої характерні як зумовлені суспільно-психологічними чинниками значні ускладнення в діяльності суб'єктів підприємництва, що потребують послуг консалтингу, так і перспективи подальшого активного використання послуг управлінського консультування як фактора розвитку і зміцнення їх конкурентоспроможності. Проте останнє обмежується наявністю системних перешкод, найбільш істотними групами яких є суспільно-економічні, інституційно-психологічні, адміністративно-управлінські, історико-етнічні та індивідуально-психологічні.

Література

1. Естигнеева Г. А. Информационная поддержка науки / Г. А. Естигнеева, А. И Земсков // Научные и технические библиотеки [Текст] : ежемес. сб. по вопросам теор. и прак. библиотечн. дела / Федеральное агенство по науке и инновациям. — М. : ГПНТБ, 2005. — С. 65—78.

2. Иноземцев В. Л. Парадоксы постиндустриальной экономики / В. Л. Иноземцев // Мировая экономика и международные отношения [Текст]. — 2000. — № 3. — С. 3—11.
3. Трофимова О. К. Определение понятия управленческое консультирование / О. К. Трофимова // Менеджмент.Com.Ua [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.management.com.ua>.
4. Никонова Т. В. Управленческий аудит: персонал / Т. В. Никонова, С. А. Сухарев ; под ред. проф. Ю. Г. Одегова. — М. : Экзамен, 2002. — С. 72.
5. Офіційний інтернет-ресурс Європейської федерації асоціацій консультантів з економіки та управління [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.feaco.org>.
6. Посадский А. П. Основы консалтинга [Текст] : пособ. для препод. эконом. и бизнес-дисциплин / А. П. Посадский ; Государственный ун-т ; Высшая школа математики ; Высшая школа экономики. — М. : [б. и.], 1999. — С. 16.
7. Верба В. А. Організація консалтингової діяльності [Текст] : навч. посіб. / В. А. Верба, Т. І. Решетняк. — К. : КНЕУ, 2000. — С. 7.

**T. Vasylytsiv,
H. Babiy**

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS OF CONSULTING SUPPORT DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP UNDER EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE

Theoretical generalization of consulting concept is carried out, its value and role in providing of higher level adapted business entities to viable functioning in the conditions of European integration of Ukraine are grounded, types of publicly-psychological factors of assistance of consulting providing development of business entities are structured.

Key words: consulting market, social and psychological factors, systemic barriers, institutional and psychological parameters, historical and ethnic factors.